

Burányi Nándor

TÖRTÉNELEM: TÉNYEK ÉS ELŐÍTÉLETEK

Sokszor tapasztalhatjuk, milyen bántóan nagyok a különbségek, az ellentétek köztünk és a velünk vagy mellettünk élő népek között az egyes történelmi események megítélésében. Gondolhatunk Rákóczi szabadságharcára, a negyvennyolcas szabadságharcra, a világháborús eseményekre s akár Trianonra is. Mindegyik eseménynek számos olyan mozzanata van, amiről másképpen gondolkodunk mi és egészen másként a szerbek (úgyszintén a románok, a szlovákok, az ukránok). A baj, hogy ezek az állítólag nemzeti érdekekből táplálkozó különbségek befolyásolják magatartásunkat, egymás iránti vagy egymással szembeni viszonyunkat is. Emiatt is sürgető szükségét érezzük, hogy a vitás kérdések újbóli és újbóli megbeszélésével, tisztázásával eltüntessük az álláspontok közötti különbségeket, vagy legalább a lehető legkisebbre csökkentsük azokat.

Gyakran elégedetlenek vagyunk, mert ez az egyeztetés nem megy gyorsabban, noha ez fontos lenne mindenekelőtt az új nemzedékek boldogulása, a közös jövő érdekében. Közben persze látnunk kell azt is, hogy nem egy esetben igen nagyok a megítélésbeli különbségek olyankor is, amikor ezt nemzeti érdekekkel nem lehet magyarázni. Vagyis a kuruc szabadságharcnak, negyvennyolcnak s a világháborúnak meg ötvenhatnak is több olyan szereplője, eseménye van, akiknek vagy amiknek az értékelésében köztünk, magyarok között sincs teljes egyetértés. S megtörténhet velünk, hogy rábukkanunk olyan adatokra, fejtegetésekre vagyis újabb információkra, amelyek hatására meg kell változtatnunk a már évtizedek óta vallott, egyedül helyesnek hitt meggyőződésünket.

Annak alapján, amit én a kuruc szabadságharcról tanultam a magyarok idején, ezt történelmünk egyik legszentebb eseményének tartottam, ugyanígy a legnagyobb dicsőség övezte tudatomban vezetőjét, II. Rákóczi Ferencet. Ebből következően csak megvetéssel és gyűlölettel tudtam gondolni a labancokra, akik elárulták a magyar szabadság ügyét, s aljas önös érdekből fegyverrel harcoltak az osztrák császári hadakkal együtt saját nemzetük ellen. Elsősorban Pálffy János huszár generálist soroltuk ezek közé, s aztán gróf Károlyi Sándort is, aki Rákóczi nagyra becsült hadvezére volt, de végül, míg a fejedelem Lengyelországban tárgyalt, Pálffy János labanc vezér közvetítésével kiegyezett a

császáriakkal, aláírták a békét, és a kuruc sereg a majtényi síkon letette a fegyvert, noha – emlékszem a történelemórára – a kuruc sereg még elég erős lett volna a harc folytatására.

Idestova fél évszázada élek ebben a hiszemben. Aztán nemrég kezembe került gróf Károlyi Sándor naplója, ez már némi kételyeket ébresztett addigi meggyőződésemmel szemben, hogy nem alaptalanul, azt egyértelműen bizonyította Szakály Ferenc történész mostanában olvasott kitűnő könyve: *Virágkor és hanyatlás 1440–1711 (Magyarok Európában II.)*, Budapest, 1990. Amit ebben olvastam a szabadságharc összeomlásának okairól, az jelentősen megváltoztatta az egyedül igaznak hitt képet a fejedelemről is, a labanc vezérekről is.

Íme, melyek voltak a legmegdöbbentőbb új mozzanatok a kuruc hadak esélyeinek megítélésében:

„A kuruc hadsereg létszámcsökkenése következtében az I. Lipót örökébe lépett I. József már korábban is felszámolhatta volna a felkelést...

A fejedelem 1707-ben II. Miksa Emánuel t igyekezett érdekeltté tenni a magyar trón felajánlásával. Miután az 1709. szeptember 11-i malplaquet-i veresége után XIV. Lajos közölte vele, hogy békét köt a Habsburgokkal és beszünteti az anyagi támogatást is, már csak I. Péter orosz cár segítségével bizakodhatott, akivel Varsóban 1707. szeptember 14-én szabályos szerződést kötött, s aki a lengyel trónt is kilátásba helyezte neki. Csakhogy a cárt az 1709. évi nagy poltavai győzelem ellenére lekötve tartotta a svédekkel vívott háború. Rákóczi 1711 januárjában Lengyelországba távozott, hogy találkozzék a cárral. Ezt megelőzően felhatalmazta Károlyi Sándor generálist, válaszoljon Pálffy János császári főparancsnok kapcsolatkereső levelére, és időnyerés céljából vele tárgyalásokat kezdjen. Hazatérése után, január 31-én személyesen is találkozott Vaján Pálffyval.

Pálffynak esze ágában sem volt katonai vereséget mérni a felkelőkre: hadserege gyengeségére (!) és a pestisjárványra hivatkozva halogatta a hadműveletek megindítását, s nyíltan tudtára juttatta Károlyinak, hogy békés rendezésre törekszik.”

A két generális gyorsan megegyezett. „Károlyi rábeszélésére kezdetben a Strijben tartózkodó Rákóczi is hajlott a feltételek elfogadására, s beküldte az országba Ráday Pál kancellárt. Utóbb azonban meggondolta magát: Károlyi helyébe Esterházy Antalt nevezte ki a kuruc hadak főparancsnokává, s április 18-án kiáltványban szólította fel azokat a harc folytatására.”

„A még a fejedelem hűségén maradt konföderált rendek 1711. április 25-i szatmári gyűlése azonban a békekötés mellett voksolt. Károlyi április 30-án az ő fölhatalmazásukkal aláírta a békeokmányokat, s az összegyűlt 12 ezer kuruc katona a következő napon a majtényi síkon letette a fegyvert, s felesküdt az akkor már 2 hete halott I. Józsefere.”

„A békeokmány az első pillantásra egyszerű amnesztia-ígérvénynek tetszik, annak viszont felettébb kedvező. Szó sincs benne büntetésről, annál több

arról, hogy a kurucok mit kapnak visszatérésük fejében. Az amnesztia mindenkire – így amennyiben visszatér, Rákóczi és Bercsényire is – kiterjed. A felkelés alatti tettek senkin sem kérhetők számon, még akkor sem, ha az illető közrendű személy, és a császári seregből dezertált. A földesurak visszakapják elkobzott és másnak adományozott birtokaikat, s érvényben maradnak Rákóczi parasztkatonáknak s parasztközösségnek adott kiváltságai is. (A birtokvisszaadásban maga Pálffy járt elől jó példával.) Az uralkodó megígérte, tiszteletben tartja az alkotmányt, biztosítja a protestáns vallásgyakorlatot, eltörli a magyar rendi szervezettől idegen hivatalokat, így például a neoacquistica Commissiót, s a vitás kérdéseket az országgyűlés elé utalja.

Az egykori kurucok, amennyiben céljuk a rendi jogok visszaállítása volt, nem kergették a függetlenné válás csalóka illúzióját – az ilyenek voltak túlnyomó többségben –, akár győzelemnek is felfoghatták a szatmári békekötést. Ennél többet az adott külpolitikai viszonyok között győzelem esetén sem remélhettek, márpedig tisztában voltak vele: a szabadságharc csupán Pálffy ügyeskedései miatt került el a leveretést. A csalódott labanc urak mindenesetre úgy ítélték meg, hogy a kurucok oly fennhéjázóan viselkednek, »mintha ők triumphálnak volna a császáron« (Cserei Mihály).

Rákóczi és szűkebb köre azonban nem osztotta ezt a nézetet. A lengyel, majd francia emigrációba vonult fejedelem különösen azt sérelmezte, hogy nem tarthatja meg erdélyi fejedelemségét (birtokait ő is visszakaphatta volna). A valódi ok azonban más lehetett: ő úgy ítélte meg a helyzetet, hogy lett volna még lehetőség a harc sikeres folytatására. E tévedésben – mert tévedés volt ez a javából – viszonylag sok főembere és egyszerű katonája osztozott, hiszen a vele Franciaországba érkezettek közül verbuválódtak a francia hadsereg első huszárezredei (Bercsényi Miklós fia, József vezetésével).” (307)

Gondolom, az idézetből minden magyarázat nélkül világosan látszik, hogy amit gróf Károlyi tett, vagyis a békeokmányok aláírása, semmiképp sem nevezhető árulásnak. Nemeskürty István *Mi magyarok* (1989) című könyvében így ír erről: „Rákóczi 1711. február 21-én végleg elhagyja az országot, és tábornokára, Károlyi Sándorra bízta: cselekedjék legjobb belátása szerint. Károlyi úgy cselekszik, ahogyan az adott helyzetben egyedül ésszerű: Szatmárban békét köt...”

Bármennyire ellenszenvesek számunkra a magyarság elnyomásában kitűnt Habsburg császárok és királyok, mégis elfogadhatónak kell tartanunk azt, amit a Károlyi-ügy kapcsán mond róluk a Szalay László által kiadott *Gróf Károlyi Sándor Önéletírása és naplójegyzetei* (Pest, 1865) kötet előszava: „Károly császár, mind e fényes tulajdonait figyelembe véve, s tekintetbe véve méginkább azon fontos szolgálatokat, melyeket Rákóczinak eme híres tábornagya a szatmári béke létrehozása által a közcsend helyreállítása és a hosszú vérontás megszüntetése érdemében úgy a dynastiának mint a nemzetnek tön: nemcsak hogy szatmári főispánságában meghagyta, hanem 1712. január 27-én kelt oklevele

által cs. k. altábornagygyá nevezé ki, ugyanazon év april 5-kén pedig báróságból grófi rangra emelé.” Később még számos megtiszteltetés éri, majd – olvasuk tovább az előszóban – „Mária-Terézia tetézni akarván atyjának Károlyira halmozott kegyeit: 1741. szeptember 24-kén Pozsonyban kiadott kinevező levele erejével tábornagygyá (Feld-Marschall) emelé a fényes múltú aggastyánt”.

A lényeg, gondolom, az, hogy Károlyi Sándor a szatmári béke létrehozásával nem árulta el nemzetét, sőt a hosszú vérontás megszüntetésével fontos szolgálatot tett neki. Különösen akkor tűnik helyesnek ez az ítélet, ha figyelembe vesszük a békeszerződésbe foglalt, viszonylag igen kedvező feltételeket. Igaz, semmi sem szavatolta, hogy a császár nemzetközi garanciák híján betartja-e majd ígéretét, ám „a kilátások kedvezően alakultak – olvashatjuk Szakály Ferenc imént idézett munkájában –, hiszen az új császár és király, VI. (III.) Károly (1711–1740) Barcelonából így utasította kancellárját: »Azt akarom, hogy ezen nemzettel nagyobb megértéssel bánjunk s elejét vegyük azon panaszának, hogy a németek elnyomják, meg kell mutatni, hogy bennük éppúgy megbízom, mint a többiekben, és becsületben tartom őket.«...»

Persze az embernek, a tudósnak, a történelemtudósnak nemcsak esze van, hanem szíve is, az értelem viszont néha mást mond, mint amit szívünk szerint érzünk, s az ellentétes ítéletet nehéz összeegyeztetni. Esetünkben a tudós a tények alapján kimondja, hogy a fejedelem tévedett, amikor leváltotta a békét kötő Károlyit, s új főparancsnokot kinevezve a harc folytatására szólította fel a kurucokat. Nehezünkre esik, nem szívünk szerint való, hogy tábornokával szemben elmarasztaljuk a nagyságos fejedelmet, de aki az igazságot keresi, annak érzelmei, előítéletei, illúziói helyett csak a tények erejére szabad támaszkodnia, azoknak a tényeknek az erejére, amiket elfogadnak azok is, akiknek nincsenek a miénkhez hasonló érzelmi kötődései. Végző soron Rákóczi s a hozzá hasonló történelmi személyiségek csillagának fénye nem halványul, csak még tisztábban ragyog, ha megtisztítjuk mindenféle vitatható mozzanattól, amelynek esetleg a legendákban lehet helye, a magatartásunkat befolyásoló tudományos értékelésekben azonban nem.

S nem elhanyagolható tanulság az sem, hogy ha nemcsak a még vitás, hanem a már régen eldöntöttnek hitt kérdésekben is olyan új tények kerülnek elő, amelyek az addig szilárdnak hitt meggyőződésünk megváltoztatását követelik meg, akkor nem szabad ettől vonakodnunk, a tiszta tények parancsára kell hallgatnunk, mindig készen állva az újabbnál újabb ismeretek befogadására.